

УДК 37.014.53:305-021.23] (045)

THE ROLE OF EDUCATION IN SHAPING AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR ACHIEVING SUSTAINABLE PROGRESS IN THE GENDER DIMENSION

РОЛЬ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО ПРОГРЕСУ В ГЕНДЕРНОМУ НАПРЯМІ

Yefimova O. M. / Єфімова О.М.

PhD in Pedagogy / канд. пед н.

ORCID: 0000-0001-8658-9685

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

03056, Kyiv, Beresteyskyi avenue, 37

Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського", м.Київ-56, Берестейський проспект, 37, 03056

Анотація. У статті досліджується роль освіти у формуванні інклюзивного освітнього середовища як основи для досягнення сталого прогресу у сфері гендерної рівності. Проаналізовано механізми впровадження гендерно чутливих практик у навчальні програми та педагогічну діяльність, визначено ключові проблеми та виклики, що перешкоджають реалізації інклюзивності, зокрема соціальні стереотипи, недостатню підготовку педагогічних кадрів, ресурсні та нормативні обмеження. Також окреслено перспективні напрями розвитку освіти, включно з інтеграцією гендерної тематики, підвищенням кваліфікації викладачів, модернізацією інфраструктури, використанням цифрових ресурсів, моніторингом ефективності програм та міжнародною співпрацею. Стаття підкреслює необхідність комплексного підходу, що поєднує освітні, організаційні та політичні заходи для створення стійкого, рівноправного та інклюзивного освітнього середовища.

Ключові слова: освіта, гендерна рівність, інклюзивне середовище, інклюзивна освіта, сталий розвиток.

Вступ.

Повномасштабна агресія проти України, що розпочалася у лютому 2022 року, стала безпрецедентним викликом для розвитку гендерного напрямку, зумовивши необхідність переосмислення наукових і освітніх пріоритетів та водночас перевірили рівень інституційної спроможності. Воєнні дії спричинили масштабне вимушене переміщення науково-педагогічних працівників і здобувачів освіти, знищення або пошкодження матеріально-технічної бази закладів вищої освіти, а також суттєве скорочення фінансових ресурсів, що поставило під загрозу стабільне функціонування й збереження спеціалізованих академічних програм.

В умовах суттєвих перетворень суспільного розвитку освіта набуває

визначальної ролі у становленні нових соціальних пріоритетів і ціннісних установок. Особливої ваги набуває її роль у формуванні інклюзивного освітнього середовища, яке ґрунтується на принципах рівності, недискримінації та поваги до різноманіття. Гендерний вимір інклюзивності є невід'ємною складовою сталого прогресу, оскільки забезпечує рівні можливості для всіх учасників освітнього процесу незалежно від статі чи гендерної ідентичності. У цьому контексті освіта виступає не лише засобом передачі знань, а й інструментом формування ціннісних орієнтацій, соціальних установок і моделей поведінки, що сприяють утвердженню гендерної рівності в суспільстві.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням уваги міжнародної спільноти та національних держав до питань гендерної рівності як одного з пріоритетів сталого розвитку. В умовах глобалізаційних процесів, демократичних перетворень та євроінтеграційного курсу України постає необхідність системного впровадження гендерного підходу в освітню політику та практику. Водночас у освітньому середовищі досі зберігаються стереотипи, нерівномірний розподіл ролей і можливостей, що негативно впливає на соціальну згуртованість та реалізацію людського потенціалу. Саме тому аналіз ролі освіти у формуванні інклюзивного освітнього простору для досягнення стабільного прогресу в гендерному напрямі є своєчасним і науково значущим.

Гендерний аспект у сучасному суспільстві має принципове значення, оскільки він безпосередньо пов'язаний із забезпеченням соціальної справедливості, прав людини та рівного доступу до ресурсів і можливостей. Гендерна рівність сприяє підвищенню якості життя, ефективності соціальних інститутів та сталому розвитку загалом. Освіта відіграє провідну роль у формуванні гендерної свідомості, подоланні дискримінаційних практик і вихованні толерантності. Включення гендерного компонента в освітній процес сприяє розвитку критичного мислення, відповідального громадянства та здатності до конструктивної взаємодії в різноманітному соціальному середовищі, що є необхідною умовою прогресивного розвитку сучасного суспільства.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є комплексний аналіз ролі освіти у формуванні інклюзивного освітнього середовища як необхідної умови досягнення стабільного прогресу в гендерному напрямі, а також визначення потенціалу освітніх інституцій у забезпеченні гендерної рівності та подоланні дискримінаційних практик. Для досягнення поставленої мети в дослідженні передбачається розв'язання таких завдань:

- проаналізувати теоретичні підходи до розуміння інклюзивного освітнього середовища та гендерної рівності в сучасному науковому дискурсі;
- визначити місце та роль освіти у формуванні гендерно чутливих цінностей і соціальних установок;
- охарактеризувати основні механізми впровадження гендерного підходу в освітній процес;
- виявити ключові проблеми та виклики у забезпеченні інклюзивності й гендерної рівності в освітньому середовищі;
- окреслити перспективні напрями розвитку освіти з метою досягнення сталого прогресу в гендерному напрямі.

Основний текст.

У сучасному науковому дискурсі проблематика ролі освіти у формуванні інклюзивного освітнього середовища та забезпеченні гендерної рівності активно розробляється як українськими, так і зарубіжними дослідниками. Зарубіжні науковці та міжнародні організації вважають освіту ключовим засобом досягнення глобальних цілей розвитку. Зокрема, йдеться про дві Цілі сталого розвитку ООН:

- Ціль 4 «Якісна освіта» — забезпечення доступної, інклюзивної та якісної освіти для всіх людей протягом життя;
- Ціль 5 «Гендерна рівність» — досягнення рівних прав, можливостей і умов для жінок і чоловіків, а також подолання дискримінації за гендерною ознакою.

Зарубіжні науковці D. Cameron, Дж. Скотт, J. Hyde та інші, а також міжнародні організації ЮНЕСКО, ОЕСР розглядають освіту як стратегічний інструмент досягнення Цілей сталого розвитку, зокрема Цілі 4 «Якісна освіта»

та Цілі 5 «Гендерна рівність». У їхніх працях наголошується на необхідності інтеграції гендерного підходу в освітню політику, навчальні програми та педагогічні практики як умови створення інклюзивного середовища. Значна увага приділяється подоланню гендерних стереотипів, забезпеченню рівного доступу до освіти та формуванню гендерно чутливих компетентностей у здобувачів освіти.

Українські дослідники О. Луценко, Т. Марценюк, Н. Грицяк, Л. Кобелянська та інші акцентують увагу на адаптації міжнародних підходів до національного освітнього контексту. У працях аналізуються інституційні механізми впровадження гендерної рівності в системі освіти, роль закладів вищої освіти у формуванні інклюзивного простору, а також вплив соціально-політичних викликів, зокрема війни, на реалізацію гендерно орієнтованих освітніх стратегій. Дослідження підкреслюють, що освіта є ключовим чинником формування гендерної культури та сталого суспільного розвитку. Загалом аналіз наукових джерел свідчить про міждисциплінарний характер проблеми та необхідність комплексного підходу до поєднання інклюзії й гендерної рівності в освітньому середовищі.

Через навчальні програми, педагогічні практики та позакласну діяльність заклади освіти здатні формувати критичне мислення у студентів щодо гендерних стереотипів, що сприяє усвідомленню та подоланню дискримінаційних установок у повсякденному житті. Освітні інституції виховують повагу до різноманіття, стимулюючи розвиток толерантності, емпатії та соціальної відповідальності, одночасно формуючи у студентів навички гендерної рівності. До таких навичок належать здатність приймати рівноправні рішення, ефективно взаємодіяти в команді та реалізовувати проєкти з урахуванням потреб різних груп учасників. Крім того, освітні заклади сприяють створенню інклюзивного освітнього середовища, в якому кожен учасник процесу, незалежно від статі, гендерної ідентичності чи соціального походження, має рівний доступ до знань і ресурсів. Завдяки цим функціям освіта впливає на суспільні цінності поза межами навчального процесу, формуючи майбутніх громадян, лідерів і

професіоналів, які впроваджують гендерно орієнтовані практики у різних сферах життя. Таким чином, заклади освіти виступають ключовим чинником соціалізації, який забезпечує розвиток гендерно чутливого мислення та інклюзивної культури у сучасному суспільстві.

Незважаючи на значний прогрес у впровадженні інклюзивних та гендерно чутливих практик, сучасна освітня система України стикається з низкою структурних і соціальних проблем, що обмежують ефективність цих процесів. Поширені у суспільстві гендерні стереотипи формують певні очікування щодо ролей чоловіків і жінок серед викладачів, студентів і батьків, що значною мірою впливає на взаємодію учасників освітнього процесу та визначає можливості професійної самореалізації. Відсутність належної гендерної освіти у школах і закладах вищої освіти посилює ці соціальні нерівності та утворює додаткові бар'єри для впровадження інклюзивних практик.

Суттєвою проблемою є недостатня підготовка педагогічних кадрів: значна частина викладачів не володіє необхідними компетентностями для реалізації гендерно чутливих підходів, а сучасні методики інклюзивного навчання використовуються неповно або не системно. Ці фактори ускладнюють формування рівноправного освітнього середовища та зменшують ефективність навчально-виховного процесу.

До інституційних викликів належить брак ресурсів для реалізації спеціалізованих програм і тренінгів з гендерної рівності, а також недостатнє забезпечення матеріально-технічної бази, необхідної для створення безпечного та доступного освітнього середовища. Додатково проблемою залишається відсутність чіткої системи оцінки ефективності впровадження гендерного підходу в освітніх закладах, а також обмежена підтримка на рівні державної політики та відсутність механізмів контролю за реалізацією інклюзивних практик.

Соціально-політичні кризи, зокрема війна та економічна нестабільність, негативно впливають на доступність освіти та розвиток інклюзивного середовища, ускладнюють функціонування освітніх програм, а масові

переміщення студентів і науковців створюють додаткові бар'єри для реалізації стабільних освітніх проектів.

Таким чином, забезпечення інклюзивності та гендерної рівності в освітньому середовищі вимагає системного підходу, що передбачає інтеграцію освітніх, організаційних та політичних рішень, подолання соціальних і культурних бар'єрів, а також активну участь держави та громадянського суспільства у формуванні справедливого і рівноправного освітнього простору.

Перспективні напрями розвитку освіти передбачають комплексне поєднання освітніх, організаційних, технологічних та соціальних заходів, спрямованих на формування сталого прогресу в гендерному напрямі.

По-перше, важливо інтегрувати гендерну тематику на всіх рівнях освіти. Це передбачає включення дисциплін та модулів, що висвітлюють проблематику гендерної рівності, прав людини та інклюзії, а також розробку міждисциплінарних курсів, які поєднують соціальні, гуманітарні та природничі науки для формування цілісного розуміння гендерних проблем.

По-друге, ключовим напрямом є підвищення кваліфікації педагогів і науково-педагогічних працівників. Проведення тренінгів, семінарів та курсів з гендерної чутливості та інклюзивної педагогіки сприяє формуванню компетентностей викладачів щодо роботи з різноманітними групами студентів, подолання стереотипів та дискримінаційних практик у навчальному процесі.

По-третє, розвиток інклюзивної інфраструктури та цифрових ресурсів є важливим чинником забезпечення рівного доступу до освіти. Використання сучасних технологій дозволяє створювати безпечне, комфортне та гнучке освітнє середовище, адаптоване до потреб всіх категорій студентів, включно з особами, що потребують особливої уваги.

По-четверте, необхідним є системний моніторинг та оцінка ефективності впровадження гендерного підходу в освіті. Регулярне проведення досліджень, опитувань та аналітичних аудитів дозволяє коригувати освітні програми та політики, підвищуючи їх результативність у досягненні гендерної рівності.

По-п'яте, ефективним є залучення міжнародного досвіду та співпраця з

громадськими організаціями. Інтеграція кращих практик інклюзивної освіти та реалізація спільних проєктів сприяють підвищенню якості освітнього процесу та зміцненню гендерної культури в закладах освіти.

Перспективним напрямом розвитку є формування суспільної підтримки та просвітницька діяльність. Підвищення обізнаності студентів, батьків та громадськості щодо важливості гендерної рівності через лекції, форуми, інформаційні кампанії та освітні проєкти сприяє подоланню стереотипів і формуванню інклюзивного та соціально відповідального суспільства.

Таким чином, перспективний розвиток освіти у сфері гендерної рівності є комплексним процесом, що поєднує інтеграцію гендерної тематики, підготовку педагогів, розвиток інфраструктури, моніторинг результатів, міжнародну співпрацю та просвітницьку діяльність. Такий підхід сприяє формуванню стійкого інклюзивного освітнього середовища і забезпечує сталий прогрес у гендерному напрямі.

Висновки.

Освіта виступає ключовим чинником формування інклюзивного освітнього середовища та сталого прогресу у гендерному напрямі. Впровадження гендерно чутливих підходів через навчальні програми, педагогічні практики та позакласну діяльність дозволяє формувати у студентів критичне мислення щодо стереотипів, повагу до різноманіття, соціальну відповідальність та практичні навички рівноправної взаємодії. Освітні заклади сприяють створенню середовища, в якому кожен учасник процесу має рівний доступ до знань і ресурсів, незалежно від статі, гендерної ідентичності чи соціального походження, що впливає на формування суспільних цінностей та підготовку майбутніх громадян і професіоналів, здатних впроваджувати гендерно орієнтовані практики.

Разом із тим, ефективність цих процесів обмежується соціальними стереотипами, недостатньою підготовкою педагогів, ресурсними та інституційними обмеженнями, відсутністю системи оцінки результатів і недостатньою підтримкою державної політики. Подолання цих викликів вимагає

системного підходу, що поєднує освітні, організаційні, технологічні та політичні заходи. Перспективними напрямками розвитку є інтеграція гендерної тематики у всі рівні освіти, підвищення кваліфікації педагогів, модернізація інфраструктури, використання цифрових ресурсів, моніторинг ефективності програм та активна міжнародна співпраця.

Таким чином, реалізація комплексного підходу у сфері освіти забезпечує формування інклюзивної культури, рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу та створює передумови для стійкого соціального та професійного розвитку, орієнтованого на рівність і соціальну справедливість.

Література:

1. Грицяк Н. В. Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики: Монографія / Н.В.Грицяк. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – 384 с.
2. Кобелянська Л. Гендерний підхід в освітньому просторі України // Освітологічний дискурс. – 2022. – № 1. – С. 66–74.
3. Луценко О. А. Гендерна освіта в Україні: теоретичні та практичні аспекти. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017.\
4. Марценюк Т. Гендерна рівність і публічна політика в Україні. – Київ: КНЕУ, 2020.
5. Скотт Дж. Гендер: корисна категорія історичного аналізу // Гендерні студії. – 2018. – № 2. – С. 15–29.
6. UNESCO. Gender Equality in and through Education. – Paris: UNESCO Publishing, 2019.
7. OECD. Bridging the Gender Gap in Education. – Paris: OECD Publishing, 2020.

***Abstract.** This article examines the role of education in creating an inclusive educational environment as a foundation for achieving sustainable progress in gender equality. It analyzes the mechanisms for implementing gender-sensitive practices within curricula and pedagogical activities and identifies key challenges that hinder the realization of inclusivity, including social stereotypes, insufficient teacher training, and resource and regulatory constraints. The study also outlines prospective directions for educational development, such as integrating gender topics, enhancing*

teacher qualifications, modernizing infrastructure, utilizing digital resources, monitoring program effectiveness, and fostering international cooperation. The article emphasizes the need for a comprehensive approach that combines educational, organizational, and policy measures to establish a resilient, equitable, and inclusive educational environment.

Key words: *education, gender equality, inclusive environment, inclusive education, sustainable development.*